

دانشگاه

پرديس علوم انسانی و اجتماعی

دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

علوم اقتصادی - اقتصاد مالی اسلامی

مقایسه تکافل و بیمه از منظر فقهی و نظری و بررسی علل

عدم تاسیس آن در ایران

استاد راهنما:

دکتر کاظم یآوری

استاد مشاور:

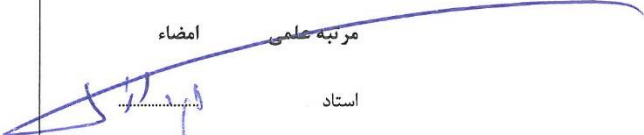
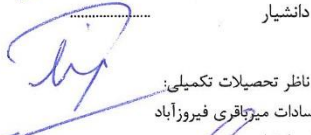
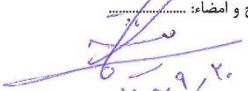
حمیدرضا نصیرزاده

نگارش:

حمید خضرزاده اردکانی

آذرماه ۱۴۰۰

شناسه مدرک: EP/F005 ویرایش: تابستان ۱۴۰۰	باسمه تعالی صورتجلسه دفاع از پایان نامه دانشجوی دوره کارشناسی ارشد	 تحصیلات تکمیلی
جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی آقای حمید خضرزاده اردکانی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته/گرایش: علوم اقتصادی-اقتصاد مالی اسلامی به شماره دانشجویی ۹۸۰۸۴۵۴ تحت عنوان: «مقایسه تکافل و بیمه از منظر فقهی و نظری و بررسی علل عدم تاسیس آن در ایران» به ارزش: ۴ واحد در تاریخ ۱۴۰۰/۰۹/۲۰ با حضور اعضای هیأت داوران تشکیل گردید و پس از ارزیابی، اعتبار پایان نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد به صورت زیر مورد تایید قرار گرفت.		
الف) ☒ قبول با درجه ب) ☐ مردود (نمره کمتر از ۱۴) ☐ عالی (نمره ۱۹ تا ۲۰) ☒ خیلی خوب (نمره ۱۸ تا ۱۸,۹۹) ☐ خوب (نمره ۱۶ تا ۱۷,۹۹) ☐ متوسط (نمره ۱۴ تا ۱۵,۹۹)		
امضاء استاد ناظر تحصیلات تکمیلی: مریم السادات میزبانی فیروزآباد تاریخ و امضاء: ۱۴۰۰/۰۹/۲۰	مرتبه علمی استاد مربی دانشیار دانشیار	نام و نام خانوادگی دکتر کاظم یآوری آقای حمیدرضا نصیریزاده دکتر حبیب انصاری سامانی دکتر زهرا نصراللهی سمت استاد راهنما استاد مشاور استاد داور اول استاد داور دوم

تعهد رعایت حقوق معنوی دانشگاه یزد

شناسه مدرک: EP/F013

ویرایش: ۰

صفحه: ۱ از ۱

اینجانب حمید خضرزاده اردکانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته علوم اقتصادی - اقتصاد مالی اسلامی که در تاریخ ۱۴۰۰/۰۹/۲۰ از پایان نامه خود تحت عنوان: مقایسه تکافل و بیمه از منظر فقهی و نظری و بررسی علل عدم تاسیس آن در ایران با کسب درجه خیلی خوب دفاع نموده ام، شرعاً و قانوناً متعهد می شوم:

(۱) مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و غیره استفاده نموده ام، رعایت کامل امانت را نموده و مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع اقدام به ذکر آن ها نموده ام.

(۲) تمام یا بخشی از این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) مقالات مستخرج از این پایان نامه کاملاً حاصل کار اینجانب بوده و از هرگونه جعل داده و یا تغییر اطلاعات پرهیز نموده ام.

(۴) از ارسال همزمان و یا تکراری مقالات مستخرج از این پایان نامه (با بیش از ۳۳ درصد همپوشانی) به نشریات و یا کنگره های گوناگون خودداری نموده و می نمایم.

(۵) کلیه حقوق مادی و معنوی حاصل از این پایان نامه متعلق به دانشگاه یزد بوده و متعهد می شوم هرگونه بهره مندی و یا نشر دستاوردهای حاصل از این تحقیق اعم از چاپ کتاب، مقاله، ثبت اختراع و غیره (در زمان دانشجویی و یا بعد از فراغت از تحصیل) با کسب اجازه از تیم استادان راهنما و مشاور و حوزه پژوهشی دانشکده باشد.

(۶) در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه یزد از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی دانشجو: حمید خضرزاده اردکانی

امضا و تاریخ:

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

معاونت پژوهش و فناوری

به نام خدا

منشور اخلاق پژوهش

با استعانت از خدای سبحان و با اعتقاد راسخ به اینکه عالم محضر خداست و او همواره ناظر بر اعمال ماست و به منظور انجام شایسته پژوهش‌های اصیل، تولید دانش جدید و بهسازی زندگی بشر، ما دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های کشور:

- تمام تلاش خود را برای کشف حقیقت و فقط حقیقت به کار خواهیم بست و از هر گونه جعل و تحریف در فعالیت‌های علمی پرهیز می‌کنیم.
- حقوق پژوهشگران، پژوهیدگان (انسان، حیوان، گیاه و اشیاء)، سازمان‌ها و سایر صاحبان حقوق را به رسمیت می‌شناسیم و در حفظ آن می‌کوشیم.
- به مالکیت مادی و معنوی آثار پژوهشی ارج می‌نهیم، برای انجام پژوهشی اصیل اهتمام ورزیده از سرقت علمی و ارجاع نامناسب اجتناب می‌کنیم.
- ضمن پایبندی به انصاف و اجتناب از هرگونه تبعیض و تعصب، در کلیه فعالیت‌های پژوهشی رهیافتی نقادانه اتخاذ می‌کنیم.
- ضمن امانت داری، از منابع و امکانات اقتصادی، انسانی و فنی موجود استفاده بهره‌ورانه می‌کنیم.
- از انتشار غیراخلاقی نتایج پژوهش نظیر انتشار موازی همپوشان و چندگانه (تکه ای) پرهیز می‌کنیم.
- اصل محرمانه بودن و رازداری را محور تمام فعالیت‌های پژوهشی خود قرار می‌دهیم.
- در همه فعالیت‌های پژوهشی به منافع ملی توجه کرده و برای تحقق آن می‌کوشیم.
- خویش را ملزم به رعایت کلیه هنجارهای علمی رشته خود، قوانین و مقررات، سیاست‌های حرفه‌ای، سازمانی، دولتی و راهبردهای ملی در همه مراحل پژوهش می‌دانیم.
- رعایت اصول اخلاق در پژوهش را اقدامی فرهنگی می‌دانیم و به منظور بالندگی این فرهنگ، به ترویج و اشاعه آن در جامعه اهتمام می‌ورزیم.

نام و امضاء دانشجو: حمید خضرزاده اردکانی

چکیده

بیمه اسلامی (تکافل)، که مبتنی بر عقود اسلامی است و شبهات فقهی نظیر غرر، میسر و ربا بر آن وارد نمی‌باشد، به عنوان جایگزین مناسبی برای بیمه متعارف به شمار می‌رود. توسعه و گسترش این نوع بیمه و اجرایی کردن آن نیازمند تغییراتی در ساختار حقوقی و اقتصادی کشور است. هدف این تحقیق در وهله اول مقایسه تکافل و بیمه متعارف از منظر فقهی و نظری و در وهله دوم بررسی علل عدم تاسیس آن در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. همچنین با بهره‌گیری از تجربه برخی از کشورها راهکارهایی برای ایجاد و گسترش این صنعت در جمهوری اسلامی ایران ارایه شده است.

با بهره‌گیری از روش تحلیل تطبیقی-مقایسه‌ای و با مروری بر مبانی نظری و همچنین بررسی وضعیت تکافل در سایر کشورها و مشاهده مسیر رو به رشد این صنعت در دنیا این نتیجه بدست آمد که اگرچه در ایران بیمه متعارف از لحاظ شرعی و فقه امامیه پذیرفته شده است؛ ولی بیمه اسلامی (تکافل)، در کنار بیمه متعارف قادر است ریسک را کاهش دهد. علاوه بر این، بیمه اسلامی (تکافل) سازگاری بیشتری با نظام پولی و بانکداری اسلامی دارد. بررسی فقهی و حقوقی این صنعت در کشور مالزی که تجربه‌ای موفق در زمینه تکافل دارد و قانون مدونی برای این صنعت تدوین کرده است و مقایسه آن با صنعت بیمه در ایران، نشان می‌دهد که مشکلات و موانع عدیده‌ای برای تاسیس تکافل در ایران وجود دارد. همچنین تحقیق حاضر به این نتیجه رسیده است که ایجاد و توسعه بیمه اسلامی (تکافل) در جمهوری اسلامی ایران علاوه بر لزوم تغییرات فقهی و حقوقی، مستلزم بهبود زیرساخت‌ها، تسریع در گسترش خدمات مالی اسلامی، آموزش و اطلاع رسانی، التزامات شرکت‌های بیمه، مشوق‌های قانونی برای عاملان تکافل و تسریع منحنی یادگیری می‌باشد. بهره‌گیری از تجربه سایر کشورها و به ویژه تجربه کشور مالزی توصیه می‌شود.

واژگان کلیدی: تکافل، بیمه متعارف، بیمه اسلامی، تکافل اتکایی

فهرست مطالب

۱ فصل اول: کلیات تحقیق.....	۱
۱-۱ مقدمه.....	۲
۲-۱ بیان مسئله.....	۴
۳-۱ اهمیت و ضرورت.....	۴
۴-۱ اهداف پژوهش.....	۵
۱-۴-۱ اهداف اصلی.....	۵
۵-۱ سوالات پژوهشی.....	۵
۶-۱ قلمرو پژوهش.....	۵
۷-۱ قلمرو موضوعی.....	۶
۱-۷-۱ قلمرو مکانی.....	۶
۲-۷-۱ قلمرو زمانی.....	۶
۸-۱ کاربرد نتایج.....	۶
۹-۱ تعریف مفاهیم.....	۷
۱-۹-۱ مضاربه.....	۷
۲-۹-۱ وکالت.....	۷
۳-۹-۱ تبرع.....	۷
۴-۹-۱ هبه.....	۸
۵-۹-۱ وقف.....	۸
۶-۹-۱ احکام توقیفی.....	۸
۷-۹-۱ احکام امضائی.....	۸
۸-۹-۱ قرارداد صلح.....	۹
۱۰-۱ ساختار پژوهش.....	۹
۲ فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تجربی.....	۱۰
۱-۲ بخش اول مبانی نظری.....	۱۱
۱-۱-۲ مقدمه.....	۱۱
۲-۱-۲ مطلوبیت.....	۱۱
۳-۱-۲ ریسک.....	۱۴
۴-۱-۲ انواع ریسک.....	۱۵
۱-۴-۱-۲ ریسک‌های خالص (ایستا).....	۱۵
۲-۴-۱-۲ ریسک‌های سوداگرانه (پویا).....	۱۵
۳-۴-۱-۲ ریسک‌های عام.....	۱۵
۴-۴-۱-۲ ریسک‌های خاص.....	۱۵
۵-۱-۲ پوشش ریسک.....	۱۶

۱۷.....	۲-۱-۶ انواع روش‌های کاهش ریسک.....
۱۷.....	۲-۱-۶-۱ یکجا کردن ریسک.....
۱۸.....	۲-۱-۶-۲ توزیع ریسک.....
۱۹.....	۲-۱-۷ تعریف بیمه.....
۲۰.....	۲-۱-۸ تعریف فقهی بیمه.....
۲۱.....	۲-۱-۹ مخاطرات اخلاقی در صنعت بیمه.....
۲۱.....	۲-۱-۱۰ کژگزینی.....
۲۳.....	۲-۱-۱۱ کژمنشی.....
۲۳.....	۲-۱-۱۲ تفاوت کژگزینی و کژمنشی.....
۲۴.....	۲-۱-۱۳ تحلیل فقهی بیمه متعارف.....
۲۴.....	۲-۱-۱۳-۱ موافقان مشروعیت قرارداد بیمه.....
۲۵.....	۲-۱-۱۳-۲ مخالفان مشروعیت قرارداد بیمه.....
۲۶.....	۲-۱-۱۳-۳ قائلین به تفصیل.....
۲۶.....	۲-۱-۱۴ بررسی اشکالات فقهی بیمه عمر.....
۲۷.....	۲-۱-۱۴-۱ قمار بودن بیمه عمر.....
۲۷.....	۲-۱-۱۴-۲ غرری بودن بیمه عمر.....
۲۷.....	۲-۱-۱۴-۳ ربوی بودن بیمه عمر.....
۲۸.....	۲-۱-۱۴-۴ اکل مال به باطل بودن بیمه عمر.....
۲۸.....	۲-۱-۱۵ پاسخ اشکالات فقهی بیمه عمر.....
۲۸.....	۲-۱-۱۵-۱ قمار نبودن بیمه عمر.....
۲۹.....	۲-۱-۱۵-۲ ربوی نبودن بیمه عمر.....
۲۹.....	۲-۱-۱۵-۳ غرری نبودن بیمه عمر.....
۳۰.....	۲-۱-۱۶ دیدگاه فقهای شیعه در مورد عقد بیمه متعارف.....
۳۱.....	۲-۱-۱۷ تعریف تکافل.....
۳۱.....	۲-۱-۱۸ اجزای بیمه تکافل.....
۳۲.....	۲-۱-۱۹ اقسام تکافل.....
۳۲.....	۲-۱-۱۹-۱ تکافل خانواده.....
۳۴.....	۲-۱-۱۹-۲ تکافل عمومی.....
۳۵.....	۲-۱-۱۹-۳ تکافل بر مبنای تبرع.....
۳۵.....	۲-۱-۱۹-۴ تکافل بر مبنای مضاربه.....
۳۵.....	۲-۱-۱۹-۴-۱ تکافل عام مبتنی بر مضاربه.....
۳۶.....	۱. الگوی مضاربه محض عمومی.....
۳۷.....	۲. الگوی مضاربه تعدیل شده.....
۳۸.....	۲-۱-۱۹-۴-۲ تکافل خانواده مبتنی بر الگوی مضاربه تعدیل شده.....
۳۹.....	۲-۱-۱۹-۵ تکافل بر مبنای وکالت.....

۴۱	۲-۱-۱۹-۶ الگوی ترکیبی وقف-وکالت.....
۴۳	۲-۱-۱۹-۷ الگوی ترکیبی وکالت-مضاربه.....
۴۴	۲-۱-۱۹-۸ تکافل اتکایی.....
۴۵	۲-۱-۱۹-۹ الگوی ودیعه.....
۴۶	۲-۱-۱۹-۱۰ مدل تعاونی.....
۴۶	۲-۱-۲۰ محصولات عام تکافل.....
۴۷	۲-۱-۲۱ محصولات تکافل خانواده.....
۴۹	۲-۲ بخش دوم پیشینه تجربی.....
۴۹	۲-۲-۱ پژوهش‌های داخلی.....
۵۲	۲-۲-۲ پژوهش‌های خارجی.....
۵۴	۲-۳ جمع بندی.....
۵۶	۳ فصل سوم: روش تحقیق.....
۵۷	۳-۱ مقدمه.....
۵۷	۳-۲ تحلیل تطبیقی کیفی.....
۶۰	۳-۳ روش‌های اجرایی تکافل.....
۶۰	۳-۳-۱ متصدیان تکافل به معنای خاص (TO).....
۶۰	۳-۳-۲ متصدیان تکافل فرعی (WTO).....
۶۱	۳-۳-۳ بانک‌تکافل (Bancatakaful).....
۶۱	۳-۴ الگوهای مدیریتی تکافل.....
۶۲	۳-۵ تکافل در سایر کشورها.....
۶۲	۳-۵-۱ تکافل در کشور مالزی.....
۶۴	۳-۵-۲ تکافل در کشور اندونزی.....
۶۵	۳-۵-۳ تکافل در کشور مصر.....
۶۶	۳-۵-۴ تکافل در امارات متحده عربی.....
۶۸	۳-۵-۵ تکافل در پاکستان.....
۶۸	۳-۵-۶ تکافل در بحرین.....
۶۹	۳-۵-۷ بیمه اسلامی در عربستان سعودی.....
۷۰	۳-۶ جمع بندی.....
۷۱	۴ فصل چهارم: نتایج و یافته‌ها.....
۷۲	۴-۱ مقدمه.....
۷۲	۴-۲ مقایسه نظری تکافل و بیمه متعارف.....
۷۴	۴-۳ مزایای تکافل نسبت به بیمه متعارف.....
۷۶	۴-۴ مقایسه قوانین تکافل مالزی و قوانین بیمه ایران.....
۸۰	۴-۵ تحلیل وضعیت موجود صنعت تکافل در ایران.....
۸۰	۴-۵-۱ چالش‌های اساسی صنعت بیمه تکافل.....

۴-۵-۲	ظرفیت‌های مفید در صنعت بیمه تکافل (همان).....	۸۱
۴-۶	راهکارهایی جهت اجرایی شدن صنعت تکافل در ایران.....	۸۲
۴-۷	جمع بندی.....	۸۳
۵ فصل پنجم: جمع بندی و پیشنهادات		
۵-۱	مقدمه.....	۸۵
۵-۲	مرور نتایج.....	۸۵
۵-۲-۱	تحلیل فقهی بیمه متعارف.....	۸۵
۵-۲-۲	تجربه سایر کشورها.....	۸۶
۵-۲-۳	مقایسه تطبیقی تکافل و بیمه متعارف.....	۸۷
۵-۳	پیشنهادهات.....	۸۸
۵-۳-۱	بهبود زیرساخت‌ها.....	۸۸
۵-۳-۲	تعامل با سایر کشورها.....	۸۸
۵-۳-۳	تسریع در گسترش خدمات مالی اسلامی.....	۸۹
۵-۳-۴	تسریع منحنی یادگیری.....	۸۹
۵-۴	محدودیت ها.....	۹۰
۶ فهرست منابع		
منابع فارسی.....		۹۲
منابع انگلیسی.....		۹۴
وبسایت ها.....		۹۵

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲ نمودار مطلوبیت انتظاری: تابع مطلوبیت یک فرد ریسک‌گریز..... ۱۲
- شکل ۲-۲ نمودار مطلوبیت انتظاری: تابع مطلوبیت یک فرد دوستدار ریسک..... ۱۲
- شکل ۳-۲ نمودار مطلوبیت انتظاری: تابع مطلوبیت یک فرد خنثی نسبت به ریسک..... ۱۳
- شکل ۴-۲ نمودار تقاضای مراقبت‌های پزشکی..... ۲۲
- شکل ۵-۲ نمودار الگوی تکافل عمومی مبتنی بر مضاربه..... ۳۸
- شکل ۶-۲ نمودار الگوی تکافل خانواده مبتنی بر مضاربه..... ۳۹
- شکل ۷-۲ نمودار الگوی تکافل بر مبنای وکالت..... ۴۱
- شکل ۸-۲ نمودار الگوی ترکیبی وکالت-وقف..... ۴۲
- شکل ۹-۲ نمودار الگوی ترکیبی وکالت-مضاربه..... ۴۴
- شکل ۱-۳ نمودار رشد تکافل خانواده و عمومی در کشور مالزی..... ۶۴
- شکل ۱-۴ نمودار سیستم جامع تأمین مالی اسلامی (که مشتمل بر بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی و دو بازار پول و سرمایه اسلامی است)..... ۷۵
- شکل ۲-۴ نمودار نحوه تعامل بازیگران موجود در نظام مالی اسلامی..... ۷۶

فهرست جدول‌ها

جدول ۱-۲ تفاوت بیمه عمر و قمار.....	۲۸
جدول ۱-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در کشور مالزی.....	۶۳
جدول ۲-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در کشور اندونزی.....	۶۵
جدول ۳-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در کشور مصر.....	۶۶
جدول ۴-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در امارات متحده عربی.....	۶۷
جدول ۵-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در پاکستان.....	۶۸
جدول ۶-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در بحرین.....	۶۹
جدول ۷-۳ شرکت‌های تکافلی فعال در عربستان سعودی.....	۷۰
جدول ۱-۴ مقایسه نظری تکافل و بیمه متعارف.....	۷۲
جدول ۲-۴ مقایسه قوانین بیمه‌ای ایران و قوانین تکافل مالزی.....	۷۷

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

هر فرد سعی دارد در طول زندگی ریسک‌های مختلفی که نشأت گرفته از نااطمینانی در مورد شرایط آینده است را به صفر برساند یا آن را حداقل کند که اصطلاحاً به آن پوشش ریسک گفته می‌شود. این پوشش ریسک می‌تواند به صورت عملیات خود بیمه‌ای یا انتقال ریسک به دیگران انجام پذیرد. با توجه به اینکه فعالیت خود بیمه‌ای می‌تواند نسبت به انتقال ریسک به دیگران بسیار پرهزینه‌تر باشد؛ چون افراد برای پوشش ریسک خود مجبور هستند مقداری وجه نقد را برای روز مبادا کنار بگذارند. این نوع پوشش ریسک نه‌تنها برای خود فرد پرهزینه است بلکه برای جامعه نیز هزینه بر خواهد بود زیرا سرمایه‌ای که می‌تواند در فعالیت‌های تولیدی به کار گرفته شود برای پوشش ریسک کنار گذاشته شده است. همچنین چون تحمل ریسک بر عهده خود افراد است، در این شرایط همه افراد جامعه از ریسک گریزان می‌شوند و فعالیت‌های نوآورانه و سرمایه‌گذاری‌های کلان در جامعه کم‌رنگ می‌شود. بنابراین افراد می‌توانند ریسک را برای خود نگه دارند، یا از آن فرار کنند و یا آن را مدیریت کرده و به دیگری انتقال دهند. با توجه به عواقب خود بیمه‌ای و فرار از ریسک، انتقال ریسک به بیمه‌گر که در طی یک قرارداد بیمه صورت می‌گیرد، اهمیت زیادی پیدا می‌کند. شاید دلیل رشد روز افزون صنعت بیمه ناشی از انطباق کارکرد بیمه با نیاز انسان‌ها برای اطمینان خاطر باشد.

بر طبق نظر اکثر فقهای شیعه از جمله امام خمینی: «بیمه قرار و عقدی است بین بیمه کننده و مؤسسه یا شرکت یا شخص که بیمه را می‌پذیرد. و این عقد مثل سایر عقود محتاج به ایجاب و قبول است و شرایطی که موجب و قابل و عقد در سایر عقود، معتبر است در این عقد نیز معتبر است، و می‌توان این عقد را با هر لغتی و زبانی اجرا کرد.» (رساله امام خمینی: ۴۶۴). و همچنین طبق نظر آیت الله مکارم شیرازی: «بیمه قراردادی است بین بیمه کننده و شرکت یا شخص بیمه‌گر و بر این اساس است که در برابر پولی که به آن شرکت یا آن شخص می‌دهد خسارت‌های وارده بر انسان یا چیزی را جبران کند و این معامله و قرارداد مستقلی است که با شرایطی که در مسائل آینده می‌آید صحیح است، چه بیمه کالاهای تجارتي باشد، یا ساختمان‌ها و اتومبیل‌ها و کشتی‌ها و هواپیماها، یا

بیمه کارمندان و کارگران، یا بیمه عمر و مانند آن که در عرف عقلا معمول است (رساله مکارم شیرازی: ۴۷۴). قرارداد بیمه رایج از لحاظ شرعی هیچ گونه مشکلی ندارد. اما در سومین نشست مجمع فقه اسلامی اهل سنت ایران که در رابطه با موضوع بیمه برگزار گردید، موارد زیر به تصویب رسید:

۱. مقررات و قوانین بیمه که در حال حاضر در جامعه رایج هستند، با اصول و قواعد فقه اسلام، انطباق ندارند.

۲. با توجه به نیاز و حاجت شدیدی که مردم به بیمه خدمات درمانی دارند و بنابر اصل حاجت و ضرورت که در فقه اسلام مورد توجه فقهای اسلامی قرار گرفته، بیمه درمانی مجاز است.

۳. سایر انواع بیمه با توجه به شرایط و ضوابط خاصی که دارند به لحاظ شرعی دارای اشکال و ایراد هستند، مگر در موارد اجبار و ضرورت (فصلنامه ندای اسلام، شماره ۱، ۱۳۷۹)

این نفی بیمه از سوی علمای اهل سنت، باعث شکل گیری نوع دیگری از بیمه شده است که علاوه بر اینکه پوشش ریسک را انجام می‌دهد، ایرادات علمای اهل سنت را نیز برطرف می‌سازد. این قرارداد بیمه که به تکافل معروف است، نه تنها در کشورهای اسلامی بلکه در کشورهای غیر مسلمان نیز رشد چشمگیری داشته است ولی متأسفانه در کشور ما تاکنون از این قرارداد استفاده‌ای نشده است. بنابراین نیازمند بررسی الگوهای موجود تکافل برای طراحی و بومی سازی آن در کشور هستیم تا بتوانیم رقبی را برای بیمه متعارف در کشور داشته باشیم که از لحاظ اقتصادی نیز توجیه داشته باشد.

در این پژوهش ابتدا کلیاتی در مورد تکافل و بیمه رایج را بیان می‌کنیم و سپس پیشینه، ضرورت و اهمیت پژوهش بیان می‌شود و همچنین نوآوری‌های این پژوهش را بیان می‌کنیم. در بخش بعد، تکافل و بیمه رایج را از نظر فقهی و نظری با یکدیگر مقایسه می‌کنیم، و همچنین قوانین تکافل در کشورهای دارای تکافل را با قوانین نوین بیمه در ایران مورد مقایسه قرار می‌دهیم و سپس با بررسی تجربه برخی از کشورها در زمینه تکافل، علت عدم تاسیس و گسترش تکافل در ایران را بررسی می‌کنیم و در جستجوی راهکاری خواهیم بود تا بتوانیم تکافل را در ایران عملی سازیم.

۲-۱ بیان مسئله

بیمه یکی از مهم‌ترین مباحث در اقتصاد مالی به شمار می‌رود. با توجه به اینکه در فقه شیعه و اهل تسنن فتوای متفاوتی درمورد مشروعیت بیمه مطرح شده است و با توجه به این که در میان ایرانیان مسلمان، گروهی پیرو مذاهب اهل سنت هستند، اهل سنت پس از شیعیان بزرگترین گروه مذهبی در ایران امروز به شمار می‌روند. برآوردهای موجود نشان می‌دهد جمعیت سنی مذهببان ایران حدود ۸ تا ۱۰ درصد از کل جمعیت کشور را شامل می‌شوند که به صورت متمرکز یا پراکنده در استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، آذربایجان غربی و ... هستند^۱. بنابراین فارغ از تأثیرات مثبتی که تکافل می‌تواند با افزایش سرمایه‌گذاری بر اقتصاد ایران بگذارد، می‌تواند سبب همبستگی بیشتر مسلمانان در ایران شود. همچنین تکافل با ساختار ویژه‌ای که دارد می‌تواند برای شیعیان نیز به کار برود. از این رو مسئله اساسی این پژوهش، بررسی فقهی و نظری تکافل، عوامل عدم تشکیل آن در جمهوری اسلامی ایران و همچنین راهکارهای تشکیل آن در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

۳-۱ اهمیت و ضرورت

در طی چند سال اخیر مقالات و پایان‌نامه‌های متعددی به تعریف تکافل و بیان وجوه تمایز آن با بیمه متعارف پرداخته‌اند؛ ولی تاکنون تلاشی جدی برای ایجاد و شروع به کار آن در ایران صورت نگرفته است. همچنین در بیشتر تحقیقات صورت گرفته توجه زیادی به قوانین و ساز و کارهای اجرایی تکافل در سایر کشورها نشده است. در این پژوهش تلاش کردیم تا قوانین مدون تکافل در کشور مالزی را مورد بررسی قرار داده و آن قوانین را از جهات مختلف با قوانین بیمه‌ای ایران مقایسه کنیم. همچنین شرکت‌های تکافل و فعالیت‌های آن‌ها را در کشورهایی همچون مالزی، بحرین، پاکستان، مصر، امارات متحده عربی، عربستان و اندونزی مورد بررسی قرار دادیم. با توجه به جمعیت ۱۰ درصدی اهل سنت ایران و همچنین با توجه به اصل ۱۳ سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغی مقام معظم رهبری مبنی بر «ارتقای وفاق و همگرایی اجتماعی در پهنه سرزمینی به‌ویژه در

^۱ www.irna.ir/news/83042023/

میان مرزنشینان»، رسیدگی به مسئله تکافل بیش از پیش اهمیت پیدا می‌کند. بنابراین امیدواریم تا این پژوهش بتواند در راستای ایجاد نظام تکافلی در ایران کمک شایانی بنماید.

۴-۱ اهداف پژوهش

در راستای رسیدن به مسئله اساسی مورد نظر، این پژوهش دارای سه هدف اصلی است:

۱-۴-۱ اهداف اصلی

۱. مقایسه تکافل و بیمه متعارف از منظر فقهی و نظری
۲. بررسی علل عدم تاسیس تکافل در ایران
۳. بررسی قوانین تکافل در کشورهای مختلف

۵-۱ سوالات پژوهشی

با توجه به اهدافی که بیان شد، پژوهش حاضر دارای سوالات پژوهشی به شرح ذیل است:

۱. از لحاظ تئوریک چه تفاوتی بین تکافل و بیمه متعارف وجود دارد؟
۲. تکافل از منظر فقهی و شرعی چگونه است؟
۳. چرا با اینکه در برخی از کشورها تکافل اجرایی شده ولی در ایران تکافل تاسیس نشده و گسترش نیافته است؟
۴. زیرساخت‌های لازم برای رشد و پویایی تکافل در ایران چیست؟
۵. تجربه کشورها در مورد تکافل چگونه بوده است؟

۶-۱ قلمرو پژوهش

برای پژوهش حاضر سه قلمرو موضوعی، زمانی و مکانی قابل تصور است:

۷-۱ قلمرو موضوعی

این پژوهش براساس طبقه بندی JEL^۱ دارای کدهای G22 و Z12 می باشد.

G22: بیمه، شرکت های بیمه، مطالعات تطبیقی

(Insurance ; Insurance Companies, Actuarial Studies)

Z12: دین

(Religion)

۱-۷-۱ قلمرو مکانی

قلمرو مکانی این پژوهش شامل محدوده جغرافیایی کل کشور ایران می باشد.

۲-۷-۱ قلمرو زمانی

قلمرو زمانی این پژوهش از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۹ می باشد.

۸-۱ کاربرد نتایج

با وجود این که پژوهش ها و پایان نامه های متعددی پیرامون انواع مختلف بیمه تکافل ارائه شده ولی تاکنون تلاشی جدی برای اجرایی کردن بیمه تکافل در ایران صورت نگرفته و همچنان صنعت بیمه تکافل در ایران غیرقابل دسترس است. بنابراین پژوهش حاضر می کوشد تا بیمه تکافل را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار دهد و هم چنین راهکارهایی برای اجرایی کردن این صنعت در ایران ارائه کند. از این رو کاربرد نتایج این پژوهش می تواند بدین صورت باشد:

۱. آشنایی بیشتر با بیمه تکافل و مزایای آن نسبت به بیمه متعارف
۲. آشنایی با روش های مختلف مدیریت صندوق تکافل در کشورهای مختلف
۳. یافتن بهینه ترین شیوه مدیریت صندوق تکافل برای ایران

^۱ Journal of Economic Literature

۹-۱ تعریف مفاهیم

۹-۱-۱ مضاربه

مضاربه در لغت به معنای تجارت با سرمایه شخصی دیگر و در اصطلاح، عقدی است که به موجب آن صاحب مال (مالک) مالی را در اختیار شخصی دیگر (عامل) می‌گذارد تا با آن مال تجارت کند و سود حاصله میان آن دو به نسبت معینی تقسیم می‌شود (موسویان، ۱۳۹۲: ۲۳۶).

قانون مدنی در ماده ۵۴۶ مضاربه را چنین تعریف کرده است: «مضاربه عقدی است که به موجب آن، یکی از طرفین سرمایه را تامین می‌کند، با قید این که طرف دیگر با آن تجارت کرده و سود حاصله را با یکدیگر تقسیم کنند. صاحب سرمایه، مالک و عامل، مضارب نامیده می‌شود.» (کریمی و پورمند، ۱۳۹۸: ۲۴۹)

۹-۱-۲ وکالت

طبق ماده ۶۵۶ قانون مدنی: «وکالت عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین، طرف دیگر را برای انجام امری نایب خود می‌نماید.»

وکالت عقدی معین بر مبنای اذن است که در جامعه و روابط بین افراد اثر زیادی دارد، زیرا بسیاری از امور جامعه از طریق وکالت انجام می‌شود. در وکالت اذن در نیابت وجود دارد و وکیل به نیابت از موکل می‌تواند در امور دخالت کند و تمام آثار و نتایج اقدامات وکیل در صورت عدم تعدی و تفریط از جانب وی بر عهده موکل است و وکیل مسئولیتی در این زمینه نخواهد داشت. بنابراین با انعقاد عقد وکالت، وکیل اختیار پیدا می‌کند تا حقی از حقوق موکل را اجرا کند یا تعهدی از تعهدات موکلش را انجام دهد و به‌طور کلی حق دخالت در امور موکل را پیدا می‌کند (صالحی، ۱۳۹۴).

۹-۱-۳ تبرع

تبرع در لغت به معنای "برای رضای خدا کار کردن" و در جای دیگر به معنای "دادن مال بدون چشم داشت عوض" آمده است. در اصطلاح، تبرع را می‌توان این‌گونه تعریف کرد: «تبرع، عمل

حقوقی (اعم از عقد یا ایقاع) است که به موجب آن شخص به اختیار خود، عین یا منفعتی را به رایگان به مالکیت طرف مقابل در بیاورد یا فعلی را برای شخصی دیگر انجام دهد بدون این که عوضی را دریافت کند (شمس و شیرازی، ۱۳۹۸).

۱-۹-۴ هبه

بر طبق ماده ۷۹۵ قانون مدنی، هبه عقدی است که به موجب آن یک نفر مالی را مجاناً به کس دیگری تملیک می‌کند. تملیک کننده واهب، طرف دیگر را متهب و مالی را که مورد هبه است را عین موهوبه می‌گویند.

۱-۹-۵ وقف

بر طبق ماده ۵۵ قانون مدنی، وقف عبارت است از این که: "عین مال حبس و منافع آن تسبیل شود."

وقف در اصطلاح فقه عقدی است که ثمره آن حبس کردن اصل و رها کردن منفعت آن است. بنابراین به موجب عقد وقف، مالک، عین مال معینی از اموال خود را نزد خود نگه می‌دارد و منافع آن را در اختیار فرد یا افراد و یا مصرف مشخصی می‌گذارد (صالحی، ۱۳۹۴).

۱-۹-۶ احکام توقیفی

آن حکمی که از طرف شارع مقدس برای اولین بار صادر شده است، غیر قابل تغییر می‌باشد (کلانتر مهرجردی، ۱۳۹۲).

۱-۹-۷ احکام امضائی

احکام امضائی در مقابل احکام توقیفی به کار می‌رود. یعنی وقتی که شارع، یک عمل رایج در عرف را که قبل از ظهور اسلام نیز وجود داشته است، به عنوان حکم، تایید و امضا می‌کند، پس آن حکم طبق نظر عرف، تغییر پذیر خواهد بود (کلانتر مهرجردی، ۱۳۹۲).